

УДК 373.3.091.33:398.8

Коваль Тетяна Василівна. Використання музичного фольклору у роботі з молодшими школярами на засадах педагогічних ідей В. Верховинця / Т. В. Коваль // Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій : зб. наук. праць / за ред. Г. С. Тарасенко. – Вінниця : 2013. – С. 275-280.

Автор

Коваль Тетяна Василівна

Коваль Т.В

Koval T. V.

Назва

Використання музичного фольклору у роботі з молодшими школярами на засадах педагогічних ідей В. Верховинця.

Использование музыкального фольклора в работе с младшими школьниками на основе педагогических идей В. Верховинца.

The use of musical folklore in work with younger schoolchildren on the basis of the pedagogical ideas of V. Verkhovinets.

Ключові слова

Народнопісенний фольклор, естетичне та національне виховання, дитячий ігровий фольклор, дитяча музична гра.

Народнопесенный фольклор, эстетическое и национальное воспитание, детский игровой фольклор, детская музыкальная игра.

Folk song folklore, aesthetic and national education, children's play folklore, children's musical game.

Анотації

Усиление внимания к наращиванию духовного потенциала нации и признание доминантной роли образования в этом процессе обязательно

актуализирует проблему подготовки учителя, способного стать своеобразным посредником для ребенка в познании окружающего его мира, транслятором культурных традиций, эстетического, утилитарного, морально-правового, мировоззренческого опыта сотни поколений, сконцентрированного в народно-художественных, в том числе фольклорно-музыкальных произведениях.

Педагогическое наследие выдающегося украинского педагога, этнографа, композитора, хореографа, который стал одним из основоположников создания украинского музыкально-игрового репертуара для детей, разработал и воплотил идею комплексного использования элементов музыкального, хореографического и драматического искусства имеет большое значение для образовательного процесса начальной школы.

В статье четко определены функции народных детских игр (по В. Верховинцу), указаны музыкально-игровые формы работы с младшими школьниками. Также особое внимание сосредоточено на организационно-методических алгоритмах введения музыкальных игр в урочную и внеклассную работу с учащимися, поскольку каждая музыкальная игра содержит большой дидактический, развивающий и воспитательный потенциал.

The increased attention to building up the spiritual potential of the nation and the recognition of the dominant role of education in this process necessarily actualizes the problem of training a teacher who can become a kind of mediator for a child in learning about the world around him, a translator of cultural traditions, aesthetic, utilitarian, moral and legal, worldview experience of hundreds of generations, concentrated in folk art, including folklore and musical works.

The pedagogical legacy of the outstanding Ukrainian teacher, ethnographer, composer, choreographer, who became one of the founders of the creation of the Ukrainian musical and play repertoire for children, developed and implemented the idea of the integrated use of elements of musical, choreographic and dramatic art is of great importance for the educational process of primary school.

The article clearly defines the functions of children's folk games (according to V. Verkhovynets), specifies the musical and game forms of working with younger students. Also, special attention is focused on the organizational and methodological

algorithms for introducing musical games into lesson and extracurricular work with students, since each musical game contains a large didactic, developmental and educational potential.

Система національного виховання нині презентує практично невичерпні можливості народного музичного фольклору для формування національної самосвідомості підростаючого покоління. У різноманітних музичних формах і жанрах трансформувалися й акумулювалися багатство і краса духу. Поринаючи в гуманізм фольклорних дійств, усвідомлюючи їх естетичні цінності, школярі переконуються в тому, що мистецькими канонами просякнуті всі сфери життя, діяльності, побуту і дозвілля народу. Художнє спілкування викликає прагнення стверджувати добро, істину, красу, сприяє цілеспрямованому розвитку особистості майбутнього громадянина.

Посилення уваги до нарощування духовного потенціалу нації та визнання домінантної ролі освіти в цьому процесі неодмінно актуалізує проблему підготовки вчителя, здатного стати своєрідним посередником для дитини у пізнанні нею навколишнього світу, транслятором культурно-мистецьких традицій, естетичного, утилітарного, морально-правового, світоглядного досвіду сотні поколінь, сконцентованого у народно-мистецьких, в тому числі фольклорно-музичних творах. Це потребує від майбутнього педагога сформованих професійних компетентностей, що визначають його готовність до використання музичного фольклору у роботі з молодшими школярами.

Рідна мова й народна пісня повинні бути домінантою в естетичному вихованні учнів аж до їх підліткового та юнацького віку. Пісенний фольклор є одним з діючих засобів виховання естетичної самосвідомості, національного характеру мислення, моральності, патріотизму. В час відродження інтересу до пісенного фольклору серед різних соціальних верств населення залишаються без належної уваги до цього жанру школи й позашкільні установи, покликані виховувати підростаюче покоління. Оволодіння рідною мовою повинне відбуватися одночасно з навчанням рідної музичної мови. Велика творча природа пісенного фольклору дає потужний творчий стимул для естетичного

виховання учнів. Це своєрідний народний педагогічний скарб, що знайшов доступні для учнів слова й поетичні образи.

Про великі виховні можливості українського музичного фольклору писали О.Духнович, Г.Сковорода, Л.Українка, М.Вовчок, О.Маркович, І. Франко, К.Ушинський В.Сухомлинський та ін. Обґрунтування необхідності виховання учнів засобами української народної творчості відображено в основних концептуальних положеннях сучасної школи, а також простежується у працях таких учених, як Б. Асаф'єв, С. Килимник, В. Кузь, С. Руданський, К. Квітка, С. Грица, П. Куліш, Ф. Колесса, М. Лисенко, М. Леонтович, В. Скуратівський, М. Стельмахович та ін. Сьогодні музичний фольклор як фактор виховання основ музичної культури молодших школярів є важливою передумовою відродження національної системи виховання, поширення ідей патріотизму, народності, становлення моральної культури особистості. І це підтверджують сучасні дослідження ролі музично-ігрової діяльності в особистісному становленні дитини (О. Апраксина, Д. Кабалевський, О.Лобова, Л. Масол, К. Орф , Г. Падалка, О. Рудницька, В.Шацька, Б. Яворський та ін.).

Корисним для розвитку фахової культури педагога є ознайомлення зі спадщиною В.Верховинця, педагогічний і громадянський подвиг якого посправжньому оцінений лише сьогодні. Видатний український педагог, етнограф, композитор, хореограф став одним із основоположників створення українського музично-ігрового репертуару для дітей; розробив і втілював ідею комплексного використання елементів музичного, хореографічного і драматичного мистецтва у навчально-виховному процесі початкової школи. Не може залишити байдужим й громадянська позиція педагога, за яку він віддав життя, проголошуючи, що музичні ігри є засобом формування національної культури українця. Його збірка "Весняночка" містить багатий фольклорний ігровий і пісенний матеріал, а також методичні рекомендації і цінні поради для вчителів і вихователів. Слід замислитись над глибоко людяними і педагогічно адекватними ідеями митця, який вважав, що «завдяки іграм можна виховати у дитини всі ті властивості, котрі ми шануємо у людей...гра є наймиліша хвилина, котрої потрібно дитині

для всебічного виховання її молоденького тіла, розуму та її індивідуальних здібностей» [1, 22].

Важливою заслугою В.Верховинця є те, що в розроблених ним ігрових сценаріях органічно поєднується інтелектуально-пізнавальна і художня діяльність, тим самим досягається гармонійний вплив на дитячу індивідуальність.

Характерною рисою музичних ігор педагога є надзвичайна різнобічність їх естетичного впливу на дітей. Кожна гра — це функціональний синтез поетичного (слова пісні), музичного (мелодія), драматичного і хореографічного (інсценізація пісенного матеріалу за допомогою пантомімічних і танцювальних рухів) та образотворчого (костюми казкових персонажів, декорації) мистецтв [3, 49]. Проте, на думку В. Верховинця «педагогічну цінність мають лише ритмічно проведені ігри, бо вони об'єднують дітей (така вже властивість ритму) і перетворюють гру в серйозну гуртову працю, а учасників гри – у великий, об'єднаний спільною думкою колектив...» [1, 24]. Пісенний матеріал ігор включає українські народні пісні, твори М.Лисенка, М.Леонтовича, К.Стеценка, П.Козицького, Л.Демуцького, а також доробок автора. Завдяки поезіям Т.Шевченка, Л.Українки, Л.Глібова, О.Олеся, М.Вороного, Д.Загула, П.Тичини та ін. пісні, використані в іграх, надзвичайно привабливі.

В. Верховинець, підкреслюючи та наголошуючи, що змістом життя дитини є гра, виділяє такі основні її функції:

- формування фізично здорового, етично стійкого та інтелектуально розвинутого члена суспільства;
- здійснення психотерапевтичного впливу на дитину шляхом акцентуації позитивних емоцій, оскільки „радість є неперевершеним засобом пробудження дитячого мозку до активної діяльності, і це почуття під час гри слід всіляко підтримувати” [1, 23].
- утвердження дружніх товариських стосунків у колективі, реалізація потреби у співробітництві;
- формування умінь самоконтролю та саморегуляції (керування власними емоціями та почуттями);

- розвиток уваги, пам'яті, спостережливості;
- стимулювання дитячої фантазії, творчості;
- розвиток самостійності і швидкості, дійової рішучості у вихованців.

Аналізуючи педагогічні можливості ігор, В.Верховинець наголошував на необхідності дотримання демократичного стилю спілкування між педагогом і вихованцем.[4, 50]. Він писав: «Керівник не повинен бути педантом у грі. Не слід... вимагати, щоб гра була проведена так, як вона вирішується в уяві вихователя» [1, 24]. Реалізацію індивідуального підходу вчений справедливо вбачав у наданні дітям можливості коригувати зміст, способи проведення гри. Педагоги, на його думку, повинні реагувати на кожне дитяче зауваження, запитання, доповнення, вносячи їх у гру, бо «кожне зауваження дитини є ознакою того, що вона цікавиться грою» [1, 24]. В.Верховинець застерігав від вимуштровування гри, «немов для демонстрації стороннім людям»[1, 24]. Ефективність гри, за Верховинцем, вимагає ретельної підготовки педагога, продумування її змісту та послідовності ігрових дій. Успішне здійснення цієї настанови можливе тільки за наявності почуття ритму і слуху та довершеної професійної підготовки вчителя.

Сучасний учитель початкових класів повинен вільно орієнтуватися в розмаїтті музично-ігрових форм навчально-виховної роботи з молодшими школярами. В процесі професійної підготовки він повинен опанувати організаційно-методичні алгоритми щодо введення музичних ігор в урочну та позакласну роботу з учнями, оскільки кожна музична гра містить неабиякий дидактичний і розвивально-виховний потенціал, адже під впливом раціонально-організованої ігрової діяльності позитивні зміни дитячої особистості відбуваються ефективніше [2, 52].

Різномічне вивчення масового педагогічного досвіду дає підстави стверджувати, що вчителі загальноосвітніх шкіл у своїй педагогічній практиці звертаються до вивчення музично-педагогічної спадщини В. Верховинця і широко використовують музичні ігри «Весняночки» на своїх уроках.

Зразок використання музичної гри «Ходить гарбуз по городу» на уроці музики в першому класі досить цікаво представлений у досвіді роботи

С.Сотніченка – вчитель музики ЗОШ № 30 м. Вінниці. Метою такої гри є ознайомлення дітей з фольклорним матеріалом та формування навичок музичного сприймання, вміння розрізняти висоту, тембр, силу і тривалість звуку, а також уміння виразно презентувати свої акторські здібності.

На початку розучування української народної пісні «Ходить Гарбуз по городу» вчитель пропонує дітям уявити, що клас – це великий город на якому ростуть різні овочі. Щоб діти отримали ролі для подальшої участі у грі педагог пропонує дітям загадки, відгадками до яких є саме герої обраної пісні.

Після кожної правильної відповіді вчитель нагороджує дітей «медалями-овочами», які символізують героїв пісні. Деякі ролі розподіляються по групах, адже клас - це справжній город, де овочі посаджені грядками (тобто Огірочки, Буряки і т. д. виконує не одна дитина, а декілька учнів, які сидять за партами поруч). Отримавши ролі, діти слухають учителя, який демонструє пісенний матеріал, малюють овочі в нотних зошитах, таким чином запам'ятовують мелодію та слова пісні за порядком.

На наступному етапі вчитель запрошує дітей в гості до веселого дядька Гарбуза, де саме і починається музична гра-інсценізація.

Музичну гру «Ходить Гарбуз по городу» можна програвати повторно, змінюючи дійові особи за бажанням дітей класу та за вибором учителя. Також дану гру-інсценізацію можна використати в позакласній роботі з молодшими школярами, включаючи її у різноманітні сценарії. Як стверджує практичний досвід учителів музики, вивчення пісень з інсценізацією – одна з найулюбленіших видів діяльності на уроці, за допомогою якої розширюється уявлення учнів про музично-театральні жанри, розвивається пам'ять, увага, креативне мислення.

Інноваційний підхід до навчально-виховної діяльності молодших школярів передбачає наскрізне вплетення музичної гри не лише на уроках музики, але в хід уроків з усіх дисциплін початкової школи. Зокрема привертає увагу досвід Н. Терновенко, вчительки початкових класів загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів – ліцею № 7 Вінницької міської ради. Вона вважає, що найефективніше використовувати музичну гру на етапі закріплення та повторення нового

матеріалу, коли виникає потреба перевірити знання, проаналізувати запропонований матеріал, дати йому коротку характеристику, розподілити на групи за певними ознаками тощо.

Наприклад, на уроці мови, на етапі повторення однорідних членів речення вчителька застосовує музичну гру В. Верховинця «Сорока-Ворона». Мета даної гри: знайти однорідні члени речення та визначити, до якої частини мови вони належать. Перед початком гри вчителька формулює дітям завдання звернути увагу та знайти у тексті однорідні члени речення. Далі шляхом жеребкування обирається Сорока з сороченятами-дітьми. Усі решта учнів стають у коло, обличчям всередину. Сорока стає по центру, а її діти між нею і колом, причому кожна дитина займається своєю справою.

Музичні ігри з «Весняночки» на уроках мови і читання вчитель практикує під час повторення теми «Звертання» («Чижику, чижику...», «Іди, іди, дощику...», «Ой, Василю, товаришу...»), «Питальні речення» («Шевчик», «Дружба»), «Окличні речення» («Малі діти по гриби ходили», «Ходить гарбуз»).

На уроках математики в першому класі педагог успішно використовує музичні ігри «Я Коза-Дереза», «Іваночку, покинь схованочку», «Ой де ж ти була?», «Павук сірий» тощо. Вони є корисними для вправлення у лічбі від 1 до 10. Вчителька ставить учням низку запитань: «скільки осіб чи предметів було і скільки стало?», «на скільки стало більше и менше?», «полічи предмети чи особи» та ін. Такий вид діяльності на уроці, вважає Н.Терновенко, сприяє міцному засвоєнню пройденного матеріалу, закріпленню знань. Музична пісня-гра дає змогу активізувати інертних дітей і створити єдине піднесене емоційне поле уроку [5, 158].

На нашу думку, музична гра, побудована на матеріалі народного музичного фольклору і відповідно до педагогічних ідей В.Верховинця, відіграє важливу роль у зацікавленні дитини різними видами діяльності. Окрім основних функцій гри (навчальної, пізнавальної, розвивальної, організаційної, комунікативної), музична гра сприяє естетичному розвитку молодших школярів, вихованню почуття поваги до музичної фольклорної спадщини. Саме в таких іграх розпочинається невимушене спілкування дитини з колективом класу,

налагоджується взаєморозуміння між учителем і учнем. У процесі музичної гри у дітей виробляється звичка зосереджуватися, працювати вдумливо, творчо, самостійно; розвиваються увага, пам'ять, жаждоба до знань. Задовольняючи свою природну потребу в діяльності, в процесі музичної гри дитина «добудовує» в уяві все, що недоступне їй у навколишній дійсності. У музичній грі учень охоче фантазує, активно пізнає нове, швидко його запам'ятовує, миттєво орієнтується в різних ситуаціях, врешті поглиблює власний соціальний досвід. Таким чином музична гра перетворюється на справжню школу дорослішання і соціалізації.

Література

1. Верховинець В. М. Весняночка. — К.: Музична Україна, 1989. — 341 с.
2. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистостей. - К.: Рад. школа, 1989. - 475 с.
3. Кудикіна Н.В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: монографія. – К.: КМПУ, 2003. – 272 с.
4. Лещенко М.П. Унікальність досліджень В.М.Верховинця у контексті світового педагогічного досвіду // Поч. школа. – 1994. – № 4. – С. 47-52.
5. Мар'євич Н. Організація музично-ігрової діяльності молодших школярів на засадах педагогічних ідей В.М. Верховинця // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2009.– Вип. XXV111-XX1X. – С. 132-140.
6. Сухомлинська О. В. Українська педагогіка в персоналіях ХХ століття. У 2-х кн. – К.: Либідь, 2005. – Кн. 2. – 550 с.